

УДК 165.24

ДЗЬОБАНЬ Олександр, д. філос. н., професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

МАНУЙЛОВ Євген, д. філос. н., професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ У РАННІХ ФОРМАХ ЇЇ УСВІДОМЛЕННЯ

Показано, що в ранні історичні епохи формувалися характерні уявлення про безпеку, обумовлені певним типом світогляду, що склався на даному етапі розвитку. Міфологічно-язичницькі та ранні релігійні вірування концентрували знання про безпеку, що зароджувались і успішно виконували функції захисту, регулюючи життя суспільства, забезпечували безпеку й усталеність особистого й соціального буття.

Ключові слова: безпека, небезпеки, міф, світогляд, ранні релігії.

© Дзьобань О., Мануйлов Є., 2016

40

 ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2016. № 2

Дзёбань А., Мануйлов Е. Проблема безопасности в ранних формах её осознания. Показано, что в ранние исторические эпохи формировались характерные представления о безопасности, обусловленные определенным типом мировоззрения, сложившимся на этом этапе развития. Мифологически-языческие и ранние религиозные верования концентрировали знания о безопасности, которые зарождались и успешно выполняли функции защиты, регулируя жизнь общества, обеспечивали безопасность и устойчивость личного и социального бытия.

Ключевые слова: безопасность, опасности, миф, мировоззрение, ранние религии.

Постановка проблеми. Проблема безпеки є актуальною у будь-який історичний період. Осмислення небезпек, що супроводжують життя людини, примушувало й примушує людей замислюватися про можливі варіанти порятунку – збереження тіла, душі, продовження власного життя та існування людського роду. У різні часи на Землі існували племена, народності, цивілізації, що мають неоднаковий рівень знань про навколишній світ, різні уявлення про сенс життя, власні національні та історичні традиції, різні погляди на безпеку.

Проблема безпеки останніми роками стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій у цьому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу статті покладено праці А. Кондратова [1], Б. Малиновського [2], В. Хомякової [3], К. Леви-Стросса [4], Дж. Фрезера [5] та інших вчених, присвячені проблемам становлення людського "Я і МИ", яке у ході духовно-культурного розвитку опановує небезпеки оточуючої її реальності. Практично лейтмотивом цих праць є визнання сталої думки, що раціоналізація світу призвела до поступового укорінення в свідомості давньої людини впевненості у тому, що відчувати себе у безпеці людина може лише тоді, коли вона перебуває в єдності з природою, ознакою якої є єдність фізичного і духовного. Повернення аналізу небезпек до інструментарію сфери духу й онтологічних основ буття людини сьогодні є найгострішою темою філософського дискурсу, про що свідчать світові події останніх 20-ти років. Тут авторська позиція цілком збігається з контентом сучасної наукової дискусії і з думками, викладеними у працях таких фахівців, як І. Валлерстайн, Р. Макнамара, С. Хангтингтон, Б. Рассел, Е. Фромм, Ж. Кондорсе [6–11], що пов'язують онтологію небезпек не тільки з людським розумом, але й цивілізаційними реакціями людського духу. Виходячи з такого посилу, автор намагається повернути пошук проблем небезпек до основ їх народження, які уособлює стихія ідеального як продукт тривалої еволюції сучасного людства.

Метою статті¹ є конкретизація сутності й змісту філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у цьому напрямку.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є філософська рефлексія небезпек у ранніх формах їх осмислення, що потребує звернення до онтологічних основ буття людини. Йдеться про здатність людської особистості не тільки усвідомлювати себе у світі, але й через механізм самоусвідомлення корегувати свою поведінку з метою збереження свого окремого "Я" як біологічної і соціальної одиниці. Еволюція розуміння людиною небезпек фактично відображає тривалий шлях долання феномену кантової "неповнолітності розуму" людською особистістю, де "Я боюся, бо не знаю" еволюціонує у "Я вірю, знаю і роблю, бо так необхідно заради мого виживання". Звідси фізична реальність переходить у світ онтологічного виміру, де вона трансформується у терміни абстрактного характеру: страх, надія, тотем, віра, Бог. Їх змістовне розкриття неможливе поза меж буття людини у всіх його складових, а оскільки йдеться про операції з цими поняттями, то основними методами, які використано під час підготовки статті, є історичний, аксіологічний, системний та контент-аналіз.

Результати дослідження. Формування сучасної парадигми безпеки відбувалося на базі переосмислення філософських напрацювань з цієї проблеми видатних мислителів Європи і США. Тому в контексті проблеми, якій присвячена ця стаття, закономірне прагнення осмислити генезис світоглядних та методологічних підходів до розуміння проблем безпеки. Як склалися уявлення про безпечне існування, в чому мислителі різних епох вбачали причини й джерела небезпек, як намагалися досягти стійкого миру, безпеки й процвітання – відповіді на ці та інші життєво важливі питання далеко виходять за межі соціально-філософського дослідження. Повернутися до давнього минулого важливо не тільки для того, щоб дістатися до справжніх витоків тих або інших категорій і принципів, що становлять методологічний каркас філософської концепції національної безпеки. Головна мета – виявити ті світоглядні орієнтири, які завжди допомагали людям знаходити потрібні відповіді на фундаментальні питання соціокультурного буття, й запобігти помилкам і забобонам, що штовхали їх на шлях хибних рішень і вчинків.

Проблема забезпечення безпеки хвилювала мислителів, починаючи зі стародавніх епох. Однак це питання розглядалась переважно у контексті війни й миру [12; 13]. У той же час, для філософської

---

¹ Тема статті безпосередньо пов'язана з філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР "Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя сучасного суспільства", яку здійснює кафедра філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

культури Стародавнього Світу був характерний синкретизм, тобто для філософської думки тих часів не існувало розподілу між сферами духовної діяльності людини. Як справедливо писав свого часу В. Соловйов: "Не викликає жодного сумніву, що перший, найдавніший період людської історії представляє своїм пануючим характером зливість чи невідособленість усіх сфер і ступенів загальнолюдського життя. Не викликає ніякого сумніву, що спочатку не було ясних розбіжностей між духовним, політичним і економічним у суспільстві; перші форми економічного союзу – родина й рід – мали, разом з тим, значення політичне й релігійне, були першою державою і першою церквою" [14, с. 155].

У стародавні часи, коли людина почала освоювати навколишнє середовище, основу її буття становила боротьба із зовнішнім світом, в якій необхідно було перемогти, аби вижити. Аналізуючи своє перебування в умовах загрозованої дійсності, людина, поряд з усвідомленням необхідності власного захисту, починала осмислювати небезпеки, які здебільшого виходили від природного оточення й починалися там, де закінчувалося елементарне знання. Це "незвідане, яке загрожує бідами" [3, с. 13], викликало страх і спонукало шукати шляхи й способи уникнення небезпеки.

Вузька експериментальна база, ембріональні розумові навички і недостатній досвід не дозволяли людині спокійно сприймати й розуміти здебільшого грізні для неї природні процеси, які постійно змінюються [15]. Тому природні сили, які наводили жах, катастрофічні явища (землетруси, виверження вулканів тощо) стародавні люди пояснювали дією присутніх в них або тих, що стоять за ними, живих істот, персоніфікували їх, представляючи героями стародавніх міфів. Згідно з цими уявленнями все у світі відбувається на основі дії надприродних сил, їх волі; тим самим пояснення реальних загроз непізнаного світу здійснювалося з позиції "хто?", а не "чому?". Надаючи головну роль волі злих духів, розгніваних богів, люди зверталися до них за допомогою і просили захисту в момент небезпеки.

Образи надприродних істот, що оточували первісну людину, були породжені потребою в безпеці індивідуального буття, що виникла на рівні "несвідомого". Елемент "несвідомості" мимовільності викликав містичні уявлення, згідно з якими досягти безпечних умов було можливо, лише умилостививши й задобривши шляхом дотримання стародавніх правил численних духів, богів, вовкулаків та інших істот. У міфічних і магічних обрядах, ритуалах люди ніби намагалися зачарувати природу і таким чином її підкорити. Посередником у цьому процесі виступав чаклун – майже надлюдина, що може вийти на двобій з природою і змусити сили природи підкоритися його волі. На думку Л. Мамфорда, винахід і удосконалення ритуалів, символів, слів, образів, стандартних моделей поведінки (моралі) було найважливішим заняттям стародавньої людини, набагато більш значущим для вижи-

вання й подальшого розвитку, ніж виробництво речових знарядь. Як вважає Л. Мамфорд, підпорядкування собі власного "несвідомого" і прагнення до розумного впорядкування дійсності на даному етапі розвитку є більш істотним, ніж виготовлення знарядь для підпорядкування собі навколишнього середовища [16].

Особливу роль у поясненні небезпечної реальності відігравали есхатологічні міфи, велика група яких (загибель Содому й Гоморри, Всесвітній потоп тощо) присвячена темі загибелі Світу. У цих міфах основна причина знищення Світу – необхідність невідворотного покарання людей, кара за їх діяння, або, висловлюючись сучасною мовою, – за результати власної діяльності. Міфічні боги не тільки "захищали" людину, а й "карали" за постійні гріхи, порушення моралі, злочини, які були настільки великими, що богам недостатньо було покарати одного або кількох людей, необхідно було знищити все людство. Знаряддям для цього вони обирали епідемії, голод, вогонь, воду, тобто небезпеки, обумовлені природними процесами, які відбуваються і в сучасному світі. Старозаповітні пророки, викриваючи вселенські негаразди, насильство, гніт, що панують у світі, передрікали кару лиходіям, послану богами, і пояснювали всі нещастя, біди, що спіткали Ізраїль, карою божою за злочини. "Зло, що панує в іудейсько-ізраїльському суспільстві, – це, на думку пророків, наслідок порушення волі Яхве, його заповідей, повелінь" [17, с. 187].

Міф на тому етапі розвитку був своєрідним способом духовного освоєння дійсності і, накопичуючи нелогічні, суперечливі, безсистемні відомості про небезпечну дійсність, поступово ускладнювався. У міфах стали описувати події (трагедії, катастрофи), від яких залежало існування людини, наприклад, міфи про великий потоп розповсюджені серед багатьох народів різних країн. Відомі найдавніші вавилонські, єврейські, давньогрецькі, стародавні індійські та інші оповіді [5].

У контексті цього варто згадати цілком логічне запитання К. Леві-Стросса: "Якщо зміст міфів є абсолютно випадковим, як пояснити їх схожість у різних місцях Землі?" [4]. Очевидно, це пояснюється однаковим проявом стихійних сил природи, що спричиняють рівнозначні небезпеки в окремих місцях земної кулі. У той же час, міфічні легенди все ще ґрунтувалися "не на вірі в експеримент, життєвий досвід, людську практику, логіку, що припускає помилки, нелегкий шлях до істини, а на вірі, яка ґрунтується на страху дикуна перед навколишнім світом" [1, с. 173]. Світ, на думку Б. Малиновського, в уявленнях стародавньої людини був наче розколотий на дві великі царини: перша характеризується системою ясних для неї, доступних її розумінню й контролю причин, наслідків; друга – незліченними ворожими силами, в оволодінні якими її знання, раціональний трудовий досвід виявлялися безсилями [2].

Подальше інтенсивне освоєння людиною навколишнього середовища – розвиток землеробства, поставило завдання не просто вижити у небезпечному світі природи, а пізнати й підкорити його з метою досягнення найбільш комфортних умов буття. Потреба у розв'язанні протиріч між небезпекою й безпекою породила бажання структурувати хаос, відображенням якого стають численні теогонічні міфи, що склалися в період переходу стародавніх греків від патріархального родового суспільства до цивілізації. Серед них героїчний епос Гомера, "Теогонія" Гесіода, в яких буття постає вже не в первісному вигляді, а в систематизованій і раціоналізованій формі, а складні явища реального світу стають зрозумілими у зіставленні з відповідними богами античного пантеону. Античні боги символізували й уособлювали природні й соціальні сили як позитивного, так і негативного впливу, а системність божественної генеалогії забезпечувала впорядкованість (стабільність і безпеку) буття.

Сприйняття природи й людського життя через міф гарантувало органічну цілісність, єдність людини з навколишнім світом. У той же час, реальна дійсність поділялася на сфери буденного і священного. Буденне для стародавніх народів несло небезпеку, загрозу, нещастя, а священне забезпечувало захист, даючи надію на порятунок. Така картина світу визначала логічний характер діяльності стародавньої людини, яка має достатні адаптивні властивості для того, щоб вона відчувала себе відносно комфортно й безпечно.

Таким чином, міф як особлива форма світогляду на ранній стадії людської історії був синкретичним відображенням безпеки і розкривав сутність, походження й характер загроз навколишнього світу. Образне уявлення явищ природи й колективного життя допомагало людині емоційно оцінити ситуацію, виробити певні норми поведінки, які дають змогу досягти безпеки й внутрішньої злагоди буття. Встановлюючи гармонію між людиною й навколишнім світом, між суспільством і природою, міфологія не тільки "перетворюється на відображення соціальних структур і суспільних відносин" [4, с. 214], але стає своєрідним механізмом забезпечення безпеки.

Потреба у попередженні потенційно небезпечних, загрозливих явищ і подій, обумовлена фактичною турботою про фізичне збереження в реальному житті, викликала не тільки міфічні, але й язичницькі, магичні вірування, які також забезпечували цілісне сприйняття дійсності, єдність матеріального й духовного світу, дозволяючи людині відчувати себе захищеною.

Постійний супутник небезпек – страх спонукав людину шукати шляхи і способи уникнення небезпечного стану буття й досягнення безпеки, а невивчені, небезпечні явища природи, досвід смерті й інші критичні ситуації повсякденного життя зародили поняття священного. Саме страх і потреба в захисті покладені в основу таких родоплемін-

них релігій, як тотемізм. У свідомості людини тотем, задовольняючи потребу в безпеці, забезпечував буттєву визначеність, стійкість. З. Фрейд у праці "Тотем і табу" писав, що первісні люди населяють світ величезною кількістю прихильних до них або недоброзичливих духів, демонів. Їм вони приписують причину явищ природи і вважають, що вони одушевляють не тільки тварин і рослини, а й неживі предмети світу [18]. У членів однієї тотемічної групи на багато дій накладена заборона – табу. Досліджуючи різноманіття історичних та невротичних форм табу, Фрейд виявляє їх спільну рису – страх. Наприклад, страх дотику: доторкнутися до царя чи жерця для звичайної людини згубно, але подібний жест з їхнього боку розглядається як велике благо.

Тотем регламентує основні сфери життя людини, за своєю волею розпоряджається покараннями й насолодами, розгалужується у двох протилежностях. З одного боку, – він моторошний, небезпечний, з іншого, – святий, священний. Прихильники сприймали тотем як спільного предка їхнього роду, спроможного надавати їм надприродну допомогу: "Плем'я чекає від свого тотема захисту та милості. ... Тотем допомагає у хворобах, посилає племені ознаки та попередження" [18, с. 141]. Для первісної людини тотем виступав захисною силою і в її розумінні забезпечував безпеку.

В основу античної версії міфу, що дійшла до нас, покладено народні міфологічні уявлення про краще життя: вільне, гідне, сите і, головне, безпечне. Цей мотив "без мечів і військових вправ", очевидно, з особливою силою позначився в епоху постійних міжусобних війн, коли минулий, більш мирний час повинен у контрасті з жорстокою дійсністю залізного століття здаватися людям безтурботною, щасливою, безпечною добою. Ідеї безпеки завжди розповсюджувалися в епоху руйнівних війн і після них.

Так, стосовно кельтських богів В. Хомякова зазначає, що "ранні кельтські релігійні погляди являють собою обожнювання стихійних сил і явищ природи. Вони ґрунтувалися на вірі в те, що природа може спілкуватися з людиною. Самі ж кельти спілкувалися з природою мовою магії, за допомогою цілої системи магічних дій і обрядів" [3, с. 18].

У ранніх формах релігії, званих богословами "природними", віра в "надприродне" також обумовлена власним безсиллям людини й потребою в захисті ззовні від загроз навколишнього середовища (потребою в безпеці). Люди вдаються до магії, щоб відчувати себе в світі комфортно, впевнено і відносно безпечно не тільки в момент настання загрозливих подій, а також з метою їх запобігання та продовження звичайного процесу життя. Б. Малиновський відзначав, що первісні люди, володіючи чималим арсеналом заснованих на досвіді позитивних знань про навколишній світ, виявилися безсилями запобігти невдачам, нещасним випадкам, стихійним і руйнівним явищам природи. Зіштовхуючись з ними, люди намагаються оволодіти ними за

допомогою магії. Вдаючись до магії, вони як би прагнуть компенсувати неможливість досягти бажаного іншими раціональними засобами. Наприклад, вивчаючи тробріанців, Б. Малиновський писав, що вони зверталися до магії зазвичай напередодні або під час плавання – діяльності небезпечної, пов'язаної з ризиком. Вони знали, що іншими способами не зможуть забезпечити собі благополучне плавання, сприятливу погоду й вітер [2]. Побоювання, пов'язані з переживанням сьогоденішнього і невідомістю майбутнього, змушують людину звертатися за допомогою до ясновидців і чаклунів. Пасивно, без будь-яких доказів приймаючи інформацію про майбутнє з їх вуст, підкоряючись долі, "продиктованій зверху", людина тим самим набуває знання майбутньої ситуації, а з ним і впевненість у здатності протистояти небезпеці й захистити себе.

Будучи домінуючим фактором активності людини, потреба у самозбереженні спрямувала її свідомість у сферу надприродного. Бажання позбутися почуття сум'яття і неспокою, невпевненості, яке охоплювало людину в кризові періоди її життя (народження, смерть, шлюб, розлучення, старість), знаходить вираження і в релігійній вірі. У критичні моменти, зневірившись і втративши впевненість, стійкість у житті, людина приходять до Бога. Віра в Бога, впевненість у його владі й силі (всемогутності) відіграють роль опори в житті і підтримують не тільки душевну рівновагу, але й гармонію із зовнішнім світом. За В. Гайденком, "релігія вбачає своє завдання в тому, щоб вказати людині "шлях життя", сформувані її життєві установки і спосіб поведінки" [19, с. 44]. Поява соціально обумовленого типу світогляду – релігії стало не тільки новим способом розуміння реальності, але й черговим етапом в осмисленні безпеки.

Релігія для людини постає як "гармонійний спосіб захисту її духовної організації й порятунку плоті" [20, с. 21]. Віра в Бога стає основним механізмом забезпечення безпеки. Дотримання релігійних вимог і норм регулювало соціальні процеси в сьогоденні та уселяло віру в можливість спокійного й умиротвореного "майбутнього" життя, тим самим створюючи у свідомості людини умови впевненості в захищеності та спасінні. Це ідеалістичне розуміння безпеки відрізняється від сучасних уявлень, в яких безпека забарвлена матеріалістичними фарбами [3, с. 19].

У релігійній вірі, так само як у міфолого-язичницьких віруваннях, присутні надприродні сили – у вигляді єдиного, всемогутнього Бога, здатного виявити захисну силу або послати кару. Спільним для всіх релігій "є переконання, що страждання дані нам згори, і з них можна витягти користь у сенсі підготовки до більш усвідомленого життя" [21, с. 326]. "Врешті-решт, з яким би злом ми не зіткнулися, воно є обмеженим і кінцевим, тоді як милість Бога не має межі" [21, с. 316–317].

Яскравим прикладом є світові релігії, що передаються з покоління в покоління, які "допомагають перебувати у Вірі від Всевишнього і жити в гармонії із самим собою і з навколишнім світом" [20, с. 21]. Наприклад, прихильники ісламу вірять у безмежну владу Аллаха, у визначення ним долі світу й людини. У Корані, в Сурі 2 [22] записано: "Хіба ти не знаєш, що в Аллаха влада над небесами й землею і немає у вас, крім Аллаха, ані близького, ані помічника?" Ісламська картина світу, представлена в Корані, вказувала людині на певний спосіб життя. Розуміння соціальних і моральних проблем забезпечується ідеями про пекло, рай, страшний суд, які містяться в священному писанні ісламу. Безпека також знаходиться у владі Аллаха, необхідно дякувати Аллаху за знання і молитися не тільки в біді.

З цього випливає, що для захисту від небезпек необхідні знання, проте їх дає не практичний досвід, а Аллах. У священному писанні говориться, що є два шляхи до порятунку: шлях життя (шлях Бога) і шлях смерті, між якими людина повинна зробити самостійний, свідомий вибір. Шлях Бога – це реалізація морального закону, який Бог заклав у людині. "Біблія давала не тільки масі віруючих, але й середньовічним ученим людям свого роду обов'язковий, примусовий мінімум "знання", пізнавальних і аксіологічних установок" [23, с. 188].

Як творчі й руйнівні умови буття небезпека і безпека в християнській релігії розуміються з позиції добра і зла. Вибір між цими початками наданий людині та постає у зв'язку з реальною потребою пошуку мотивів, способів поведінки, спрямованих на інтереси виживання в загрозливому, злісному світі. "Бог дав нам мир зі свободою вибору, з вільною можливістю співчуття і взаємної відповідальності, яка не могла б здійснитися, якби зла взагалі не існувало" [21, с. 316].

Основним змістом раннього буддизму є вчення про страждання, в основу якого покладено чотири благородні істини – основні положення релігійної доктрини й віровчення буддизму, визнані усіма школами й напрямками цієї релігії. Той, хто страждає, терпить муку, всі страждання обумовлені тими чи іншими негативними впливами з боку навколишнього середовища. Страждати людина може від посухи, від неврожаю, від другої людини, важко перерахувати всі джерела страждань. Буддизм стражданням проголошує все, що пов'язано з повсякденним життям, починаючи з моменту народження й закінчуючи смертю: "народження – страждання, старість – страждання, хвороба – страждання, смерть – страждання, з'єднання з неприємним – страждання, розлука з приємним – страждання, неотримання чого-небудь бажаного – страждання", коротше кажучи, існування є страждання" [24, с. 118].

Таким чином, життя людини насичене безліччю небезпечних станів – страждань, серед яких на перший план висуваються ті, які в силу біологічної природи мають невідворотний характер (хвороба,

старість, смерть), а також соціальна необлаштованість життя, чревата всілякими бідами й муками. Практичне життя, від народження до смерті, пов'язане зі стражданням, яке абсолютизується, поширюється на все суще і зводиться в ранг загального закону буття. Порятунком – вивільнення від страждань – настає тоді, коли людина позбавляється від сліпої прихильності до життя, а відмова від бажань призводить до того, що людина ставала недоступною (захищеною) для мирських нещасть, страждань, бід. Деякою мірою з цим положенням співзвучний сучасний заклик до узгодженості масштабів перетворювальної діяльності, регулювання й обмеження потреб, проте регулювати потреби – не означає повністю від них відмовитися, як це наказує буддизм.

Цікавою й повчальною є четверта "благородна істина" про шлях, який веде до спасіння. "Правильне бачення, правильна думка, правильна мова, правильна дія, правильний спосіб життя, правильне зусилля, правильна увага, правильне зосередження". Це шлях, що "дає бачення, яке дає знання, за яким варто йти, оскільки він веде до умиротвореності, до надзнання" [24, с. 118]. Ця істина є досить значущою для сучасного людства, яке втратило багато етичних норм, вона може бути використана як алгоритм при формуванні елемента безпеки у структурі світогляду й культури безпеки сучасної людини. Сучасні пошуки способів виживання як окремої людини, так і людства в цілому, можна порівняти з пошуком шляхів порятунку і вивільнення з пут сансари й карми.

Висновки. У ранні історичні епохи формувалися характерні уявлення про безпеку, обумовлені розвитком світогляду на цьому етапі. Міфолого-язичницькі й релігійні вірування концентрували знання про безпеку, що зароджувались і успішно виконували функції захисту, регулюючи життя суспільства, забезпечували безпеку й усталеність особистого й соціального буття. Закони безпечного життя визначалися надприродним – міфічними істотами, божественними пантеонами. Дотримання ритуалів гарантувало захищеність, спокій і забезпечувало статичну стійкість буття, а гарантом стабільності (безпеки) був природний – раціональний, вічний, божественний порядок речей, укорінений у свідомості давньої людини. У давнину люди відчували себе в безпеці тільки в єдності з природою, оскільки "жили за природою" й розвивали свій суб'єктивний розум у гармонії з об'єктивною реальністю.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі – у виявленні ключових аспектів проблеми безпеки, які є характерними для кожного історичного періоду розвитку людської культури, оскільки структура системи безпеки є продуктом її еволюції і відображає її основні етапи розвитку. Тому правильна теорія безпеки повинна фактично відтворювати історію її розвитку у стислому й очищеному від випадковостей вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратов А. М. Как рождаются мифы XX века / А. М. Кондратов, К. К. Шилик. — Л. : Лениздат, 1988. — 175 с.
2. Малиновский Б. Магия, наука и религия / Б. Малиновский. — М. : Рефлбук; СЕУ, 1998. — 288 с.
3. Хомякова В. С. Безопасность как фактор устойчивого развития: социально-философский аспект : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Вера Сергеевна Хомякова. — М., 2007. — 157 с.
4. Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс ; пер. с фр. В. В. Иванова. — М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. — 512 с.
5. Фрезер Дж. Фольклор в Ветхом завете / Дж. Фрезер ; пер. с англ. — 2-е изд., испр. — М. : Политиздат, 1990. — 542 с.
6. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Логос, 2003. — 368 с.
7. McNamara Robert S. The essence of security: reflections in office / Robert S. McNamara. — London : Hodder & Stoughton, 1968.
8. Хангтингтон С. Столкновение цивилизаций? Этнос и политика / С. Хангтингтон. — М. : УРАО. — 2000. — 400 с.
9. Рассел Б. Шаги к миру / Б. Рассел // Мир философии. — 1991. — Ч. 2. — С. 541–545.
10. Фромм Э. Духовная сущность человека. Способность к добру и злу / Э. Фромм // Мир философии. — 1991. — Ч. 2. — С. 61–66.
11. Кондорсе Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Ж. А. Кондорсе // Мир философии. — 1991. — Ч. 2. — С. 428–434.
12. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія / О. П. Дзьобань. — Х. : Константа, 2006. — 440 с.
13. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс : монографія / О. П. Дзьобань. — Х. : Майдан, 2007. — 284 с.
14. Соловьев В. С. Философские начала цельного знания / В. С. Соловьев : соч. в 2-х т. — Т. 2. — М. : Политиздат, 1989. — 465 с.
15. Фрезер Д. Д. Золотая ветвь / Д. Д. Фрезер. — М. : Полит. л-ра, 1980. — 831 с.
16. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества / Л. Мамфорд ; пер. с англ. Т. Азаркович, Б. Скуратова. — М. : Логос, 2001. — 408 с.
17. Шифман И. Ш. Во что верили древние евреи? Атеистические чтения : сборник / И. Ш. Шифман. — М. : Политиздат, 1988. — С. 179–187.
18. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии / З. Фрейд. — СПб. : Алтейя, 1997. — 221 с.
19. Гайденок П. П. Природа в религиозном мировосприятии / П. П. Гайденок // Вопросы философии. — 1995. — № 3. — С. 43–52.
20. Монахова Н. Л. О связи религии и целительства в свете философии гармонии и безопасности жизни / Н. Л. Монахова // Сознание и физическая реальность. — 2000. — № 3. — С. 19–24.
21. Великие мыслители о великих вопросах. Современная западная философия / под ред. Роя Абрахама Варгезе ; пер. с англ. — М. : Гранд : Фаир пресс, 2000. — 398 с.

22. *Коран*. — Ростов н/Д. : Феникс, 1998. — 537 с.
 23. *Введение христианства на Руси* / под ред. А. Д. Сухова. — М. : Мысль, 1987. — 300 с.
 24. *Антология мировой философии. Философия древности и средневековья* / под ред. В. В. Соколова. — В 4-х т. — М. : Мысль, 1969. — Т. 1. — 276 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2016.

Dzoban O., Manuylov E. Problem of safety in early forms of its awareness.

Background. *A problem of safety is topical in any historical period. The comprehension of dangers accompanying life of man compelled and compels people to think about the possible variants of rescue – saving body, soul, continuation of own life and existence of humanity.*

Analysis of the last researches and publications testifies that a large number of works is dedicated to the problems of safety beginning from ancient philosophy to modern scientific developments. The special degree of development the problem of safety obtained due to its directly practical character within the limits of political science. However the problem of safety is used so widely, that often enough it is impossible to distinguish essence and limits of application of basic component concepts and categories.

The **aim** of the article is to specify essence and content of the philosophical understanding of problem of safety on the basis of retrospective analysis of heritage of the most characteristic representatives of philosophical idea in this direction.

Materials and methods. *The article generalized and used the results of scientific researches from philosophy, political science, sociology, social psychology, culturology, religious studies, dialectical approach is preferred with taking into account independent value and complementarity of other scientific and special methods and approaches of scientific cognition.*

Results. *It is shown that problem of providing safety of personality, society and state has been of interest to thinkers since the old epochs. It is emphasized that syncretism was common for the philosophical culture of the ancient world, for philosophical opinion of those times did not have distribution between the spheres of spiritual activity of man. In ancient times, when a man began to master an environment, basis of life was a fight against the outer world, it was necessary to win to survive. Analyzing a stay in the conditions of threatening reality, a man with realization of necessity of own defense began to understand dangers that mainly went out from natural surroundings.*

Eschatology myths played special role in explanation of dangerous reality. Further intensive mastering by the man of environment, development of agriculture set a task not simply to survive in the dangerous world of nature, but get to know and master it in order to achieve the most comfort living conditions. Myth as the special form of world view on the early stage of human history was syncretism reflection of safety and open essence, origin and character of threats of external things. Bright presentations of the phenomena of nature and collective life helped a man emotionally to estimate a situation, do the certain codes of behavior that allowed to attain safety and internal concordance of life. Setting harmony between a man and surrounding world, between society and nature, mythology became the original mechanism of providing of safety.

Conclusion. *The characteristic ideas about safety, conditioned by the world view were formed at the early stage of development. Mythological, pagan and religious beliefs concentrated knowledge about safety and successfully executed the functions of defense, regulating life of society, provided safety and stability of the personal and social existence. In old times people felt safe only in unity with nature, as lived by nature and developed the subjective mind in harmony with objective reality.*

Keywords: safety, dangers, myth, world view, early religions.

REFERENCES

1. *Kondratov A. M.* Kak rozhdajutsja mify XX veka / A. M. Kondratov, K. K. Shilik. — L. : Lenizdat, 1988. — 175 s.
2. *Malinovskij B.* Magija, nauka i religija / B. Malinovskij. — M. : Refl-buk; CEU, 1998. — 288 s.
3. *Homjakova V. S.* Bezopasnost' kak faktor ustojchivogo razvitija: social'no-filosofskij aspekt : diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.11 / Vera Sergeevna Homjakova. — M., 2007. — 157 s.
4. *Levi-Stross K.* Strukturnaja antropologija / K. Levi-Stross ; per. s fr. V. V. Ivanova. — M. : JeKSMO-Press, 2001. — 512 s.
5. *Frezer Dzh.* Fol'klor v Vethom zavete / Dzh. Frezer ; per. s angl. — 2-e izd., ispr. — M. : Politizdat, 1990. — 542 s.
6. *Vallerstajjn I.* Konec znakomogo mira: Sociologija XXI veka / I. Vallerstajjn ; per. s angl. ; pod red. V. L. Inozemceva. — M. : Logos, 2003. — 368 s.
7. *McNamara Robert S.* The essence of security: reflections in office / Robert S. McNamara. — London : Hodder & Stoughton, 1968.
8. *Hangtington S.* Stolknovenie civilizacij? Jetnos i politika / S. Hangtington. — M. : URAO. — 2000. — 400 s.
9. *Rassel B.* Shagi k miru / B. Rassel // Mir filosofii. — 1991. — Ch. 2. — S. 541–545.
10. *Fromm Je.* Duhovnaja sushhnost' cheloveka. Sposobnost' k dobru i zlu / Je. Fromm // Mir filosofii. — 1991. — Ch. 2. — S. 61–66.
11. *Kondorse Zh. A.* Jeskiz istoricheskoy kartiny progressa chelovecheskogo razuma / Zh. A. Kondorse // Mir filosofii. — 1991. — Ch. 2. — S. 428–434.
12. *Dz'oban' O. P.* Nacional'na bezpeka v umovah social'nyh transformacij (metodologija doslidszhennja ta zabezpechennja) : monografija / O. P. Dz'oban'. — H. : Konstanta, 2006. — 440 s.
13. *Dz'oban' O. P.* Nacional'na bezpeka Ukrai'ny: konceptual'ni zasady ta svitogljadnyj sens : monografija / O. P. Dz'oban'. — H. : Majdan, 2007. — 284 s.
14. *Solov'ev B. C.* Filosofskie nachala cel'nogo znanija / B. C. Solov'ev : soch. v 2-h t. — T. 2. — M. : Politizdat, 1989. — 465 c.
15. *Frezer D. D.* Zolotaja vetv' / D. D. Frezer. — M. : Polit. l-ra, 1980. — 831 s.
16. *Mamford L.* Mif mashiny. Tehnika i razvitie chelovechestva / L. Mamford ; per. s angl. T. Azarkovich, B. Skuratova. — M. : Logos, 2001. — 408 s.
17. *Shifman I. Sh.* Vo chto verili drevnie evrei? Ateisticheskie chtenija : sbornik / I. Sh. Shifman. — M. : Politizdat, 1988. — S. 179–187.
18. *Frejd Z.* Totem i tabu. Psihologija pervobytnoj kul'tury i religii / Z. Frejd. — SPb. : Altejjja, 1997. — 221 s.
19. *Gajdenko P. P.* Priroda v religioznom mirovosprijatii / P. P. Gajdenko // Voprosy filosofii. — 1995. — № 3. — S. 43–52.
20. *Monahova N. L.* O svjazi religii i celitel'stva v svete filosofii garmonii i bezopasnosti zhizni / N. L. Monahova // Soznanie i fizicheskaja real'nost'. — 2000. — № 3. — S. 19–24.
21. *Velikie mysliteli o velikih voprosah. Sovremennaja zapadnaja filosofija* / pod. red. Roja Abrahama Vargeze ; per. s angl. — M. : Grand : Fair press, 2000. — 398 s.
22. *Koran.* — Rostov n/D. : Feniks, 1998. — 537 s.
23. *Vvedenie hristianstva na Rusi* / pod red. A. D. Suhova. — M. : Mysl', 1987. — 300 s.
24. *Antologija mirovoj filosofii. Filosofija drevnosti i srednevekov'ja* / pod. red. V. V. Sokolova. — V 4-h t. — M. : Mysl', 1969. — T. 1. — 276 s.